

RIKOLLISEN RUUMIIN
NÄYTTÄMÖT

n ÄYTILLÄOLO

Se oli kylmä paikka. Jääkylmä ilman vaatteita, huopaa, peitteitä. Huone oli historian kirjasta, jossa oli pilkkopimeää. Vain minulle, sillä muut lukivat ja kirjoittivat. Minua. Ja minulla oli vain sokeus. Kuin silmiäni olisi peittänyt valoaläpäisemätön karhea kangas. Ainoa minulle sallittu peite. Poltetun lihan tuoksu, tatuointimusteen makea haju, kiinnityskemikaalien kirpeys. Sokautuneena salamavalon välähdyksestä liukastelin kappaleiksi pilkottujen ruumiiden valuttaman veren tahraamalla lattialla, haparoin pitkin seiniä. Niitä koristivat poikkeavuuden geologiset löydökset: jäsenneetyt jäsenet kuin luokitellut kasvit, kirkkaudessaan loistavat perhoset nuppi-neuloin kiinnitettynä vanerilevyille lajnimikkeiden ylle. Ja minä kun olin unissani aina kuvitellut voivani tulla perhoseksi, joka lentää täältä pois.

1. UTOPIA?

Liha luontona oli muutettava lihaksi kulttuurina: sen väkivaltaisuus oli sidottava merkkeihin, sen suunnattomuus piirrettävä arkkitehtuuriksi. Toiseuden leikkeleminen ja paloitleminen sekä eristämi-

nen ja tarkkaileminen muodostuivat modernin näkevän tiedon keskeiseksi ohjelmaksi. Ruumiin kirjoittautumisen näyttämöinä tarkastelen sitä, kuinka moderni rikollinen rakennettiin katseen, puheen ja luokittelun kautta 1800-luvun ajattelussa ja kuinka rikollisen näkeminen organisoi- tiin uudella tavalla; kuinka materia muuttui signifikaatiosysteemiksi ja kuinka keho kartoitettiin; kuinka ruumis eroteltiin patologisesti merkitseviksi elimiksi ja siihen kaiverrettiin poikkeavuuden jäljet tunnistamista varten.

Ehkä rikollisessa asustaa modernin subjektin totuus: hän ei koskaan enää tule sanomaan ”Minä (olen syytön/syyllinen)” lain edessä. Hänen kohtalonaan on vain toistaa sitä, mikä muuttaa hänet efektiksi: ”Minut puhuu (syyttömyys/syylisyys)”. Eikä modernille subjekti-objektille ole sallittua olla vain olemassa. Sen on oltava laskelmoitavissa ja ennakoitavissa oleva tekijä instrumentaalisten koneistojen ja informaatiojärjestelmien logiikassa.

2. NAPOLI 1500-LUKU

”Rikollisilla on pienet korvat ja nenä, tuuheat kulmakarvat, eläväiset silmät ja pistävän terävä katse, avoimet huulet sekä aistilliset kädet.” Näin rikoksentekijän ruu-

miin piirteitä kuvailli italialainen luonnonfilosofi ja lääkäri Giambattista della Porta (1535–1615). Hän etsi säännönmukaisuuksia Napolin vankiloiden asukeista sekä teloitettujen ruumiista. Kirjassaan *De humana physiognomia* hän kuvaa vastaavuuksia ruumiin fyysisten ja mentaalisten luonteenpiirteiden välillä. Hän ei itse aavistanut, kuinka terävä hänen rikollisten ruumiita luokitteleva ja strukturoiva katseensa olikaan: kriminologian historiaa kirjoittanut Thorsten Sellin (1955, 4) on nimenyt hänet ensimmäiseksi kriminologiksi.

Della Porta oli katseen ja mekaanisten silmien filosofi, joka loi edellytykset Benthamin panoptikonille. Hänen katseensa teki mahdolliseksi tunkeutumisen rikoksentekijän kalloon, jonne ei tiedon vierailun jälkeen jäänyt hämää, selittämättömiä nurkkauksia. Hän ymmärsi myös ihmisen luonnollisen katseen riittämättömyyden tieteelliseen tarkkuuteen. Siksi hän oli pioneeri linssien alalla: hän kirjoitti *camera obscurasta* pyrkien kehittämään mekaanisia keinoja nähdä tarkemmin ja talentaa löytönsä. Magiikasta kiinnostuneena hän kykeni kytkemään katseen luonnon ilmiöiden kontrolliin: tämä maagikko-kriminologi vangitsi vangitut ja kuolleet selittävään katseeseensa antaen materiale identiteetin, taikoen lihan tiedon puheeksi.

Minä kutsuisin häntä myös ensimmäiseksi moderniksi antropologiksi. Hän kohdasi rikollisten (primitiivien ja barbaarien) heimon vankiloissa ja ruumiiden säilömissä. Tyrmiensä pimeyksissä nämä odottivat miestä ulkoa, joka valaisisi katseellaan heidän sielunsa, puhumattomat salansa sekä antaisi heille identiteetin rikollisina. Giambattista della Porta tuli silmineen, sanoineen, maagis-optikaalisine tietoineen ja otti tehtävän vastaan. Hän löysi uuden lajin, selitti, luki ja kirjoitti sen merkit. Tällä pimeällä kohtaamispaikalla syntyi kriminologisen tiedon objektit sekä subjekti, joka tiesi ja jolla oli asema ja oikeutus puhua totuus ruumiista. Aistillisilla käsillään hän muovasi varkaan ruumiin ja kasvojenpiirteet. Hän kirjoitti heidän ruu-

miinsa teksteinä, kirjoituksena. Ja huulien välistä lipsahti: rikollinen, poikkeava. Hänellä oli lääkärin tai löytöretkeilijän oikeutus nimetä löydöksensä.

Vankityrmän pimeys avautui valolle ja valistukselle: siitä oli muotoutumassa rikollisuuden näytteilläölemisen paikka, rikollisuuden näkemisen tila. Samanaikaisesti kehittyvä lääketiede, optiikka ja evoluutio-oppi toimivat ilmaisun muotona määritellen sanottavuuden kenttää, jonka substanssina oli poikkeavuus (ks. Deleuze 1988, 48). Näkyvän ja artikuloitavan, koneiden ja metodien, sisällön ja ilmaisun kohtaaminen Napolissa jäi ennakoimaan tulevaa vankilan koneiston kehittymistä ja lääketieteen luokittelevan tiedon hienostumista sekä sen sisältä annettujen lausuntojen muuttumista säännönmukaisiksi, jotka diagonaalisesti leikkaisivat läpi yhteiskunnan eri kerrostumien ja alueiden. Väliin tulivat juridiikan ja metafysiikan abstraktit näyttämöt.

3. MILANO 1764

Valistuksen aika pyrki rajaamaan valtiollista rangaistusvallankäyttöä. Tärkeimpiä rikosoikeudellisia ajattelijoita oli italialainen matemaatikko ja taloustieteilijä Cesare Bonesa, Beccarian markiisi (1738–1794). Hän pyrki rationaalisesti oikeuttamaan rikosoikeuden ja inhimillistämään rangaistusjärjestelmän. Muodostuva rikosoikeuden klassinen koulukunta käsitteli rikoksentekijöitä neutraaleina juridisina henkilöinä, joille mitattiin tekoa, teon vaarallisuutta ja tekijän syyllisyyttä vastaava rangaistus. Matemaattinen ja yhtälöopillinen vastaavuus takasivat oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden lain edessä sekä parhaimmat takeet hallitsijan, tyrannin tai diktaattorin mielivaltaisia rangaistuksia vastaan.

Klassisen rikosoikeudellisen ajattelun ihmiskäsitys perustui ihmisen vapaaseen tahtoon ja tietoiseen toimintaan. Rikoksen jälkiä ja merkkejä ei etsitty ruumiista, perimästä tai mielestä. Rikoksentekijän ruumiin sijasta rangaistiin abstraktia oikeussubjektia. Sillä oletettiin olevan

kyky ohjata omaa käyttäytymistään sekä kyky siveellisyyteen. Se oli myös riippumaton ympäristön ja perimän vaikutuksesta sekä sukupuolisesti, etnisesti, rodullisesti jne. neutraali. Juridinen ruumis oli puhtaasti lain tekstien tuottama oletusarvo, jonka kautta konkreettisia kehoja rangaistiin tai pikemminkin heidän syyllisyyttään siveellisesti syyntakeisina (kykenevinä moraalisiin arvostelmiin) oikeussubjektina rangaistiin.

Ruumiin juridisointi ja abstrahointi oikeussubjektiksi väistyi 1800-luvulle tultaessa. Rikosoikeudellisen diskurssin ja filosofisen hämäryyden korvasivat biologiset ja sittemmin psykologiset selitykset ihmisen olemuksesta, luonteesta ja käyttäytymisestä. Sosiologinen positivismi, antropologia, sosiaalidarvinismi ja uudet kliiniset ja teknologiset menetelmät loivat tieteellisen kehikon entistä hienovaraisemmille ja tarkemmille poikkeavuuden teorioille. Lääketieteessä pyrittiin piirtämään tautiopillisiä karttoja, joissa oire oli mahdollista sijoittaa sairauteen ja sairaus patologisen maailman karttaan.

Klassisen diskurssin ruumiiton ajattelu oli jättänyt jälkeensä pettymyksen: kaikki palautui vain ideoihin, kategorioihin, periaatteisiin ja mittaamiseen. Se ei nähnyt – eikä siten kyennyt käsittelemään – ihmislihaa. Vapaata tahtoa ei voinut hoitaa tai muovata. Vaihtoehdoksi tarjottiin ruumis. Niin tiedolle kuin vallalle, näkemiselle ja lausumiselle, tekniikoille ja strategioille. Uudet poikkeavuuden tutkimuksen lähestymistavat pyrkivät analysoimaan ja selittämään tieteellisesti rikollisen käyttäytymisen yksilöllisiä syitä. Vankien, poikkeavien ja hullujen kliininen tutkinta oli metodi. Tavoite oli osoittaa kuinka fyysinen tai psyykinen persoonallisuus tarjosivat johtolangat rikolliseen käyttäytymiseen. Yksilöt olivat liikkuvia merkkijärjestelmiä, huutomerkkejä, jotka vain odottivat tieteilijän katseen hipaisua paljastaakseen salansa.

Tämä muutos on jäsennettävissä Gilles Deleuzen (1988, 90–91) tavoin: vallan diagrammi hylkää suvereeniuden mallin ja otti

käyttöönään kurinpidollisen mallin muutetun elämää säänteleväksi ja hallinnoivaksi bio-politiikaksi ja bio-vallaksi. Vallan objektiksi ja lain subjektiksi tuli elämä. Laki hylkää suvereenin etuoikeuden symbolin eli kuolemanrangaistuksesta päättämisen, mutta tuotti joukkotuhoja kansan, rodun ja elintilan nimissä. Vihollinen ei olekaan suvereenin juridinen vihollinen (lainrikoja, rikoksenteijä), vaan myrkyllinen, tartuttava biologinen vaara (rikollinen).

1800-luvulla oli tapahtumassa muutos näkemisessä. Kun aiemmin lääkäri oli kysynyt potilaan nähdessään ”mikä Teitä vaijaa?”, kysyi hän nyt ”mihin Teitä koskee?”. Lääketieteessä ei aiemmin ollut tunnistettu sairautta muutoin kuin koko ruumiin terveyden murtumisena. Fysiologia ja anatomia tarjosivat esille sairastuneet elimet, jotka olivat erotettavissa potilaan ruumiin kokonaisuudesta. Normaalius oli patologisten oireiden poissaoloa ihmisen orgaanista (Rajchman 1988, 101).

Rikos tuli näkyville, nähtäväksi ja näyttille rikoksenteijän kehossa uudella tavalla. Jos rangaistus ja speaktaakkelimaisuus, väkivaltaisuus ja julkisuus olivat aiemmin määritelleet rikoksenteijän ja tuoneet rikollisen näkyväksi lihana, niin nyt rikoksenteijä paljasti salansa, rikoksen mysteerinsä omassa ruumiissaan, omassa piirteisään ja elimissään. Rikosoikeuden legaaliset lausumat rikoksesta irtaantuivat rikoksenteijään kohdistuvasta biomedikaalisesta tutkimuksesta ja hoitavasta, tarkkailevasta ja kurittavasta vallasta. Silmät ja ruumiit kohtasivat uudella tavalla organisoidussa tilassa. Muutos ei tapahtunut rikollisissa, vaan mahdollisuuksissa nähdä rikollinen uusien käsitteiden, instrumenttien sekä metodien kautta ja uusien institutionaalisten kehikkojen tiloissa.

4. ZURICH 1775

Puolivälissä 1800-lukua hermeneuttinen paradigma rikollisuuden ymmärtämisessä oli läpikatsonut rikollisten maailman. Tämä paradigma jakautui kahteen toisiinsa nivoutuneeseen haaraan: fysionomiaan ja frenologiaan. Ne perustuivat ajatukseen

siitä, että ruumiin pinta kuvastaa ja paljastaa ihmisen luonteen sekä henkiset ominaisuudet.

Johann Kaspar Lavater (1741–1801), sveitsiläinen mystikko, lääkäri ja runoilija, havaitsi 1770-luvulla luonnon alkuperäisen kielen kirjoittautuneen ihmisen kasvoille. Fysionomian tieteen avulla tämä kieli voitiin tulkita. Lavaterin *Physiognomical Fragments* (1775) mukaan analyytisesti oli eriteltävä pään profiili sekä pään ja kasvojen eri anatomiset elementit kuten otsa, silmät, nenä, iho, korvat jne. Yksilöllinen luonne, karaktääri, voitiin arvostella näiden erillisten lukemisten yhdistämisellä. Konna näyttikin konnalta, tappajasta näki heti tappajan, varkaan tunnisti kasvoista varkaaksi. Ihmisen sielu kuvastui ja paljasti itsensä kasvoissa, luonto puhui alkuperäistä ja erehtymätöntä totuuden kieltään silmille. Toisen katsomisen teki mahdolliseksi erityisesti 1500- ja 1600-lukujen mekanistiset ja naturalistiset opit: ihmistä voitiin tutkia samoin kuin fyysikko tarkkailee luontoa.

Ruumiin tulkinta oli analyttistä sekä synteettistä lukemista, jossa yksilöllisiä piirteitä verrattiin yleisiin tyyppeihin, luokiteluihin ja kategorioihin. Lavater uskoi fysionomian johtavan lopulta ihmiskunnan tiedon ja rakkauden kasvuun. Fysionomia yhdisti arkipäiväisen maallikko-empirismin pyrkimykseen medikalisoida auktoritatiivisesti poikkeavan mielen tutkiminen. Lavaterin teoksesta muodostui opaskirja, jota käytettiin avuksi palvelusväkeä palkattaessa, ystäviä hankittaessa ja liikeasioita hoidettaessa (Onnela 1993, 81).

5. WIEN 1791

”Keräsin suuren joukon ihmisiä talooni. He olivat alimmista yhteiskuntaluokista ja toimivat eri ammateissa kuten kärrynajajina ja kantajina jne. Saavutin heidän luotamuksensa ja houkuttelin heidät puhumaan avoimesti antamalla heille rahaa sekä tarjoamalla viiniä ja olutta. Kun näin heidän olevan otollisessa tilassa, houkuttelin heidät kertomaan kaiken mitä he tiesivät toisistaan, sekä hyvistä että huonoista puo-

lista, ja huolellisesti tarkkailin heidän päitään. Tämä oli kranologisen kartoittamisen alkuperä...” (ks. *Sekula* 1986, s.11).

Näin kertoo katsovan tieteesä alusta frenologian (tai kranologian) perustajana pidetty wieniläinen fysiologi ja anatomisti Franz Joseph Gall (1758–1828). Gallin mukaan ihmisen sielu koostui erilaisista kyvyistä sekä toiminnoista aivojen ollessa sielun orgaani. Persoonan tyypilliset luonteenpiirteet voitiin paikallistaa aivojen kuorikerroksiin. Ne määrääntyivät kolmenkymmenen viiden eri sielullisen kyvyn vuorovaikutuksesta ja tasapainosta. Gallin fyysikaalis-materiaaliset ajatukset vastasivat Pythagoraan ja Hippokrateen näkemyksiä aivoista sielun välikappaleena, ajatuksen palautumisesta fysiologiaan ja mielisairauksien selittämisestä aivojen häiriötiloina.

Yhdessä oppilaansa Johann Kristopher Spurzheimin (1776–1832) kanssa Gall havaitsi kallossa kuhmuja, joiden he uskoivat heijastavan tutkittavan ruumiin aivojen rakennetta ja siten myös tämän sielullisia ja persoonallisia ominaisuuksia: kallon muodot osoittavat aivojen eri osien kehittyneisyyden. Kallosta voitiin päätellä henkilön olevan esimerkiksi taistelunhaluinen, salaileva ja ahne. Nämä olivat rikollisuuteen taipuvaisen ominaisuuksia.

Ulkoinen ruumis vastasi sisäistä sielua, aivan kuin aivojen erilliset osastot olisivat väkisin tunkeutuneet ulos kallon muodoiksi huutamaan katsojan silmille subjektin totuutta. Joillakin ihmisillä kallostakin näkyvät eläimelliset vietit saivat voiton kehittyneemmän tason kontrollista ja yleisistä ominaisuuksista. Tällaisella rikollisella ei ollut edes kykyä toimia moraalisesti. He olivat synnynnäisiä rikollisia, imbesillejä ja idiootteja, joilla on voimakas taipumus seksuaalisuuteen ja tappamiseen. Ja vaikkeivät he olekaan moraalisia olioita ja siten rangaistavia, on heitä kuitenkin jatkuvasti tarkkailtava ja heidät on pidettävä erossa normaalista sosiaalisesta kanssakäymisestä yhteiskunnan turvallisuuden suojelemiseksi ja sivistyksen jatkumisen taakamiseksi (Gall 1825).

Biologinen determinismi takasi tien ih-

missieluun. Pääkallo oli merkittävä ja sielu merkitty: ihminen muodosti frenologialle suljetun signifioivan systeemin, jonka merkitykset odottivat vain tulkitsija-tulkittava, lääkäri-potilas, subjekti-objekti-suhdetta. Lisäedellytykset Gallin näkemisen tilalle loi luokitteleva logiikka, jota olivat toteuttaneet Carl von Linne kasvien suhteen sekä Philippe Pinel lääketieteessä. Pinelin mukaan luokittelun kautta voitiin selittää myös sosiaalisia kausaalitekijöitä: esimerkiksi eräillä mielisairailta esiintyi erillisenä oireena taipumus väkivaltaisuuteen.

Gall havaitsi merkittävillä lingvistikoilla huomiota herättävien ulkonevat silmät. Hän päätteli: kielen elin ja lähde sijaitsi aivoissa heti silmien takana tai vähän niiden yläpuolella. Eräiden tulkintojen mukaan Gall sijoitti puhekyvyn silmiin. Joka tapauksessa silmillä ja kielellä oli jokin yhteys: kielen mekanismin ymmärtäjillä oli ulkonevat silmät. Ehkä Gall oli täysin väärässä, mutta kuitenkin hän havaitsi intiimin suhteen merkityksenmuodostuksen ja näkemisen välillä. Lingvistisesti näki kielen kautta. Tämä on se mitä suuri frenologi sanoi. Kieli antoi rakenteen sille, mitä näki, mitä kykeni näkemään ja mikä antautui nähtäväksi. Tämä oli myös frenologikriminologin strategia: tutkittavat objektit nähtiin kielen kautta ja välityksellä, nähtyä tarkkailtiin ja tulkittiin signifikantiosysteeminä ja lopulta nähty puhuttiin luokittelevasti. Puheen paikka oli silmissä, ainakin metaforisesti.

Tämä on nähdäkseni näkyvin kriminologinen havainto: (rikollisen kallon) näkeminen ei ole viaton tai neutraali akti, vaan se on tulkinnan ja merkityksenmuodostuksen, nimeämisen ja symbolisen vallan akti. Objektin (poikkeavan/rikollisen ruumis) identiteetin olemassaolo edellyttää näkevää/puhuvaa subjektiä, kieltä, sanoja sekä näkemisen tilaa ja ehtoja. Vankiloiden ja mielisairaaloitten tarkkailun tiloissa mahdollistui uudenlainen toiseuden katsominen: ruumis oli jatkuvan tarkkailun ja mittaamisen kohteena katseen toistuvasti kiertyessä uudeksi rihmankiertämäksi lihan ympäriälle.

Gallin luennot aiheuttivat myös karastusta. Etenkin Wienin papisto piti hänen visioitaan kirkon näkemyksen vastaisina, ja hän joutuikin painostuksen johdosta jättämään Itävallan vuonna 1805. Frenologia ei jäänyt kuitenkaan anekdoottiksi poikkeavuuden tutkimuksen historiassa. Se otettiin innolla vastaan niin akateemisissa kuin maallikkopiireissä. Jopa August Comte sai siitä vaikutteita. Aiheesta julkaistiin lukuisia käsikirjoja, joiden lukijat saattoivat itse soveltaa tulkitsevia koodeja ja suorittaa kallonmittauksia eli kranioimetrisiä tutkimuksia. Niiden perustalta kalloja luokiteltiin tyypeittäin niin, että hyveen, älyllisyyden ja vakauden vastapoleiksi asetettiin paheen, typeryyden ja heikkouden tyypit. Binaarinen erojen järjestelmä mahdollisti kehojen moninaisuuden kiinnittämisen tyyppiin, asettamisen paikalleen tunnistettavaksi ja ennalta-arvattavaksi tapaukseksi. Tältä pohjalta voitiin ratkaista vaikkapa työhönotto, lainananto, laitokseen sulkeminen tai rakkauden kohde (kukapa haluaisi rakastua ”eläimelliseen idioottiin”, kuten eräs frenologinen luokitus kuului). Se mahdollisti myös poikkeavuuden arkistojen perustamisen, johon luokitellut ruumiit sijoitettiin vastakohtaparien kautta identifioitaviksi ja löydettäväksi identiteeteiksi. Taitteessa frenologian vaikutus näkyi realismina. Sittenmin frenologisia kuvauksia voi löytää vaikkapa Raymond Chandlerin tai Dashiell Hammettin rikolliskuvauksista. Ja yhä me tunnistamme useiden elokuvien rikolliset aivan kuin olisimme lukeneet frenologian oppikirjoja.

Rikollisista voitiin kallojen perusteella erotella parannettavissa olevat ja toivotonmat tapaukset. Jälkimmäiset teloitettiin kallojen muodon seurauksena (jotka sitten tuotiin tutkijoiden pöydille kuhmuineen sekä kohoumineen ja luokiteltiin tieteen mekanismien mukaisesti). Toisaalta frenologia vaati rankaisemisen humanisoimista. Osa rikollisista oli hoidettavissa, parannettavissa ja uudelleen sosiaalistettavissa yhteiskuntaan, ja osa ansaitsi sääliä degeneroitumisensa johdosta. Vain paa-

tuneimpia rikollisia oli oikein kohdella julmasti. Näin ainakin yksi evoluutioteorian perustajista Alfred Wallace uskoi vuonna 1899: ”Tulevalla vuosisadalla frenologia osoittautuu todelliseksi sielun tieteeksi. Sen käytännön sovellutukset koulutuksessa, itsekontrollissa, rikollisten reformatorisessa parantamisessa, mielipuolia auttavassa hoidossa, antavat sille korkeimman aseman tieteiden hierarkiassa.” (ks. Davies 1955, ix)

6. TORINO 1876

Vuonna 1859 ranskalainen kirurgian professori Paul Broca oli perustanut Pariisiin Antropologisen Yhdistyksen kannustamaan fyysisten piirteiden ja mielisairauksien välisten yhteyksien tutkimusta. Frenologisesti Broca näki kallojen piirteiden poikkeavuuksien merkitsevän henkisiä häiriöitä.

Cesare Lombrosoa (1835–1909) on kuitenkin pidetty varsinaisena kriminologian positiivisen koulukunnan sekä kriminaaliantropologian perustajana. Tämä Venetsiasta kotoisin oleva italianjuutalainen, lääketiedettä ja psykiatriaa opiskellut, Torinon yliopiston oikeuslääketieteen professori, muodostui frenologeja huomattavasti merkittävämmäksi etiologiksi. Hän oli saanut voimakkaita vaikutteita niin Darwinin evoluutio-teoriasta kuin Comten positivismista, jotka näkyivät hänelle kuuluisuuden avanneessa vuonna 1876 julkaistussa teoksessa *L’Uomo delinquente (Rikollinen ihminen)*. Siinä hän väitti rikollisten olevan sivistyneen yhteiskunnan muita jäseniä alkukantaisempia. Postuumisti julkaistussa teoksessaan *Rikollisuus, sen syyt ja torjuminen* vuodelta 1911 biologiset selitykset jäävät kuitenkin taka-alalle ja ympäristölliset tekijät nousevat esiin.

Lombroso oli viettänyt useita kuukausia Pavian vankiloissa ja mielisairaaloissa. Herkeämättä hänen katseensa oli kohdistunut niiden asukkaisiin, ja lopulta – silmäillessään kuuluisan rikollisen Vihellan pääkalloa – totuuden hetki oli koittanut: ”Tämä ei ollut pelkästään ajatus vaan inspiraation välähdys. Pääkallo nähdessä-

ni, tunsin näkeväni yhtäkkiä, valaistuna samoin kuin valtava tasanko on salamoivan taivaan alla, rikollisen luonteen arvoituksen – atavistinen olio, joka toistaa itsessään primitiivisen ihmisen ja alhaisempien eläinten viljejä viettejä.” (Lombroso 1911, xiii-xiv)

Primitiivisissä yhteiskunnissa rikollisuus olikin ollut sääntö: naiset olivat prostituoituja ja miehet raiskaajia, murhaajia ja varkaita. Rikolliset olivat siis vieraita viljejä, barbaareja ja nomadeja eurooppalaisen sivistyksen keskuudessa. Nämä evoluution jälkijättöiset jäljet vaanivat muistutuksina menneisyydestä: ”... Verzeni, sadismista ja raiskauksesta tuomittu rikollinen, osoitti primitiivisten ihmissyöjien kannibalistisia vaistoja sekä petoeläinten julmuutta.” (ibid., xiv-xv) Nämä jäljet näkyivät myös pikkulapsissa, joissa synnyntäisen rikoksenteikijän luonteenominaisuudet eivät vielä olleet sivistyksen voittamia.

Ihmisluonto ja inhimillinen käyttäytyminen olivat Lombrosolle puhtaasti biologisia ilmiöitä. Rappeutumisen, degeneraation ja taantumisen merkit näkyivät atavistisen rikollisen, synnyntäisen rikoksenteikijän (*delinquente nato*), fyysisissä ominaisuuksissa. Heiltä löytyi useita stigmoja kuten esiin pistävät leukaluut ja poskipää, tummempi iho; kihara ja tuuhea tukka, esiintyntyvät korvalehdet, epätavallisen suuret tai pienet korvat, epäsymmetriset kasvot, leveät, turpeat ja eteenpäintyntyneet huulet, poskipussit, litteä leuka, liian aikaiset rypyt, pitkät käsivarret, ylimääräiset sormet. Nämä yhdistyivät alhaisiin henkisiin ominaisuuksiin kuten julmuuteen, katumuksen puutteeseen, moraaliseen tunnottomuuteen ja alhaiseen kivunsietokykyyn. Tällaiset rikolliset olivat myös moraalisesti hulluja (*pazzo morale*).

Lombroson mukaan noin kolmasosa rikollisista oli patologisesti degeneroituneita. Oli myös mielisairaiden ja vajaa mielisten rikollisten (*delinquente pazzo*) kategoria, jossa sairaus tai kehityksen pysähtyminen aiheutti rakenteellisia muutoksia: tähän joukkoon kuuluivat idiootit, imbesillit, vainohullut, synkkämieliset, skit-

sofreenikot, hysteerikot, alkoholistit ja epileptikot. Kriminaloideilta taasen puuttuivat kaikki rikollisuuden fyysiset tunnusmerkit ja sielulliset häiriöt. Heihin ei ollut kirjoittautunut rikollista ominaisuutta, mutta henkiseltä rakenteeltaan ja tunneelämältään he olivat sellaisia, että sopivissa olosuhteissa he sortuivat rikolliseen käyttäytymiseen. Tällaisia olivat satunnaiset rikoksenteikijät (*delinquente d'occasione*) ja intohimorikolliset (*delinquente d'impeto passione*).

Lombroso löysi kaiken tämän lukiesaan kuuluisan murhamiehen pääkalloa tulkintaa vaativana merkkien järjestelmänä. Kuten hän itse sanoo, hän näki. Silmien verkkokalvoille sinkoutuviksi merkeiksi muuttunut luukoppa merkitsi hänelle jotakin erityistä. Totuus lepäsi kallon kätkeytyissä pimeyksissä. Ja Lombroso katsoi, katsoi syvälle, katsoi kovaa ja intensiivisesti. Silloin se tapahtui: synnynnäisen rikoksenteikijän totuus paljastui ”inspiraation välähdyksenä”, kun hän katsoi ”tunsin näkeväni”. Hermeneuttisen näkemisen (näkemysten) ja ymmärryksen hetki toi valon (”välähdyksen” ja ”salamoinnin”) pimeyteen paljastaen myös valistuksen idean: luonnon totuus avautuu katseelle salamoivan taivaan valaiseman valtaisan tasangon tavoin. Luonnon/todellisuuden pimeys muuttuu kulttuuriksi/merkkijärjestelmiksi, joita Lombroson kaltaiset eri alojen semiootikot voivat lukea ja tulkita. Rikollisen liha muuttuu merkitseväksi ruumiiksi, symboliseksi pinnaksi ja ymmärtäen valvovan katseen objektiksi.

Lombroso oli myös runoilija. Tämän tunnisti myös hänen tyttärensä Gina Lombroso Ferrero: ”Vaikkakin oli tiedemies, niin Lombroso säilyi runoilijana.” (ks. Hurwitz & Christiansen 1983, 26) Hän nimittäin näki jotakin mitä muut eivät olleet nähneet: ne merkit, jotka määrittivät Vihellan ja Verzenin rikollisiksi, ja nähtyään hän runoilijan tavoin nimesi näkemänsä. Nimeämisen maagisella vaikutuksella hän tuotti uusia kategorioita, sosiaalisia luokitteluja, eroja ja identiteettejä. Hän kirjoitti Vihellan ja Verzenin lihat ruumiiksi,

rikolliseksi subjektiksi. Hänellä oli Verzenin tavoin kannibalistisia taipumuksia: sen lihan mitä hän näki, ahmi hän intohimoisesti ulostaen lopulta rikollisen ruumiin. Hän oli kriminologisen kannibalismin ja sadismin isä.

7. TORINO 1884

Tämä oli se valtava ja tutkimaton aukea, jolle kriminaaliantropologian professuuri perustettiin mittatilaustyönä Lombrosolle vuonna 1906. Yhä useammat silmäilivät tätä aukiota salamoiden räiskettä etsien ja toivoen inspiraation hetkellä näkevänsä rikollisen ruumiin.

Lombroson oppilas, positiivisen kriminologian koulukunnan johtaja, Enrico Ferri (1856–1928) julisti silmän antropologian kauden alkavaksi: ”Antropologia osoittaa tosiasioiden valossa ettei rikollinen ole normaali ihminen; päinvastoin hän edustaa erityistä luokkaa, perinnöllisistä tai hankituista orgaanisista ja fyysisistä epänormaaliuksista johtuvaa ihmisrodun erästä muunnelmaa.” (Ferri 1917, 37) Toisaalta Ferri laajensi Lombroson katsetta. Teoksessaan *La sociologica criminale (Kriminaalisosiologia)* hän selitti rikollisuuden johtuvan fyysisistä (rotu, ilmasto, maantieteellinen sijainti jne.), antropologisista (ikä, sukupuoli, elimistölliset ja psykologiset tekijät jne.) sekä yhteiskunnallisista (tavat, asukastiheys, hallinnon organisointi jne.) tekijöistä. Työssään hän pyrki yhdistämään Darwinin, Spencerin ja Marxin ajatukset ja päätyi ihailemaan fasismia.

Tästä sosialistisesta juristista tuli vuonna 1890 yliopiston rikosoikeuden professori. Poliittisen toimintansa seurauksena hänet erotettiin jo vuonna 1893. Virassa ollessaan hän kannatti tehokasta valtiota, joka pyrki ennalta ehkäisemään rikollisuutta niin sosiaalisten ja lainsäädännöllisten muutosten keinoin kuin eristämällä vaarallisia ja potentiaalisia rikoksenteikijöitä työleireihin ja -siirtoloihin. Uuteen arvoon Ferri nousi Mussolinin aikana ja sai tehtäväkseen laatia Italian uuden rikoslain.

8. NAPOLI 1885

Kolmas tunnettu italialainen positivist, Ferrin konservatiivinen versio, oli Raffaele Garofalo (1852–1934). Hänen mukaansa luonnollinen rikos ei ollut vain yleisesti haitallinen tai moraaliton teko, vaan se oli erityisesti kansan säädyllisyyden ja soveliaisuuden tuntemuksia loukkaavaa moraalittomuutta. Sosiaalidarwinistisen rangaistusteorian mukaan rikoksiin syyllistyneet olivat tunne-elämältään poikkeavia. Yhteiskuntaan sopeutumattomat yksilöt oli Ferrin ohjelman perusteella eliminotava. Osittainen eliminointi, kuten pitkäaikainen eristäminen, oli sopiva rangaistus sellaisille rikollisille, jotka olivat kehityksessään jääneet alkukantaisten paimentolaisheimojen elintapojen asteelle. Rikollisia, joissa vielä oli toivoa, tuli parantaa ja korjata yhteiskuntakelpoisiksi (Garofalo 1914).

Positivistinen koulukunta sopi erinomaisen hyvin totalitaristiseen valtioajatukseseen. Ferrin tavoin Garofalo nousi arvoon fasistisessa Italiassa. George Voldin (1958, 44–45) mukaan positivistisessa kriminologiassa – ja laajemmin näkemisen antropologiassa ja etiologiassa – tieto oli ihmistieteiden asiantuntijoiden käsissä. He ratkaisivat lopullisesti millaisia rikosten tekijät olivat, mitkä syyt tekivät heistä rikollisia sekä miten he sopeutuivat yhteiskuntaan. Tietojensa perustalta nämä ruumiin semiootikat ja teknokraatit määrasivät rikollisiksi nimetyille ruumiille sopiviksi katsomansa käsittelymuodot. Byrokraattinen vallankäyttö näki sen mikä on parasta niin yksilö- kuin yhteiskuntaruumiillekin. Hyödyllä laskelmoitaessa ei tarvittu pohtia oikeudenmukaisuutta tai filosofis-metafyysisiä syyllisyyskysymyksiä. Hygienia- ja turvallisuuskoneistot eivät vinneneet eettistä oikeuttamista.

9. HELSINKI 1933

Suomessa Paavo Kekomäki (1933, 3–4) halusi väitöskirjassaan ”tunkeutua tekijän persoonallisuuteen” ja ”selvittää ne hienot langat, jotka yhdistävät rikollista heidän tekoihinsa.” Kriminaaliantropologian

mukaisesti ruumis kantoi itsessään ja olemuksessaan rikollisuuden ja se ilmeni iholla: ”... samat luonteen heikkoudet, samat vietit, halut ja himot, jotka jo ammoisina aikoina saivat esivanhempamme maistamaan kielletyn puun hedelmästä, johtavat ihmisiä meidän päivinämmekin rikosten poluille.” (ibid., 1) Tämän vuoksi oli jatkuvasti tarkkailtava ruumiinrakenteen ja luonteen välisiä yhteyksiä sekä harjoitettava rotu- ja perinnöllisyystutkimuksia. Kekomäen mukaan esimerkiksi rammoilla, raajarikoilla ja ruumiillisesti epämuodostuneilla saattoi esiintyä kateutta, häikäilemättömyyttä, vallanhimoa sekä pyrkimyksiä saada rikollisin keinoin korvausta ruumiillisesta alemmuudestaan.

”Yhteiskunnan parasitiit” oli eristettävä, hoidettava tai sterilisoitava. Kekomäki ei kuitenkaan vain katseellaan sulje ihmisiä: ”Ja vaikkakin on totta, ettei ihmisiä panna vankilaan vain sen takia, että hänellä sattuu olemaan ruma leuka tai epäsäännölliset korvalehdet, niin ei toisaalta saata myöskään kieltää, etteivätkö monet ihmisen ulkonaiset ominaisuudet ... puhuisi tosin mykkää, mutta kuitenkin jo pienen lapsenkin tajuttavaa kieltä omistajan henkisistä ominaisuuksista.” (ibid., 226)

Kekomäkeä maineikkaampi kriminologi Veli Verkko julkaisi samana vuonna teoksen, jossa hän selvitti biologisluonteisten tekijöiden kuten rikollistyyppin, psykologisten häiriöiden ja perintötekijöiden vaikutusta väkivaltarikoksiin. Hänen katseensa tuijotti rikollisten ruumiiden sijasta tilastojen ruumiita, etsi normaaliuden mittoja ja poikkeamia niistä: löytyisikö totuus numerosarjoista.

10. PARIISI 1891

Valokuvan kehittymisen myötä mekaaninen visuaalinen representaatio tuli tukemaan ruumiin merkkien tuottamista ja tuotteiden tulkintaa. Se tarjosi erinomaisen keinon poikkeavien ruumiiden patologisointia, luokittelemista ja arkistointia varten. Historiallisesti valokuvaus ei alkanut henkilötaitteena kuten on haluttu uskotella taidehistorian humanistisessa tarinassa, vaan

kontrollitaiteena, henkilövangitsemisina (siksi uskomukset, että valokuva varastaa sielun, osuvat oikeaan). Juridinen valokuvaus mahdollisti 1800-luvun puolivälissä keinon hallita, valvoa ja järjestää vaarallisia urbaaneja voimia, poikkeamia ja moninaisuuksia. Se oli kuin luotu positivistisia poikkeavuuden teorioita varten. Poliisitai vankilakuva vangitsi kohteensa (ks. *Sekula* 1986, 5–7). Psykiatrisessa valokuvauksessa hulluuden oireet voitiin vangita ja entistä paremmin luokitella, eristää ja paikallistaa ruumiiseen.

Valokuva täytti valistuksen unelman universaalista kielestä, joka mimeettisesti paljasti toisen totuuden ja palautti lihan moninaisuuden vertailtaviksi ruumiin kuviksi, kuvitelluiksi ruumiiksi. Valokuva oli luotettava todiste epäillyn identiteetistä, sillä siihen ei uskottu sisältyvän tulkintaa tai luomista. Se teki rikollisen ruumiin entistä näkyvämmäksi mahdollistaen poikkeavuuksien tarkemman, vertailevemmän ja laajemman paikallistamisen valon kirjoittamiin (*foto-grafie*) ruumiisiin.

Valokuva oli toisaalta todiste omasta normaaliudesta: valokuvaan vangittu mykkä ja vaarattomaksi tehty toinen ojentautui peilinä itselle, mahdollistaen näin lain identifioimisen itseen ja laittomuuden kauhut toiseen, toisaalle. Se antoi turvallisuudentunteen illuusion: aivan kuten lihan moninaisuus voitiin kiinnittää paperille, voitiin myös yhteiskunnalliset levottomuudet hallita eri kiinnitteiden avulla. Rikollisen kuvan ruumis – ensimmäisessä merkityksessään – asetti kiinteät identiteetit ja marginaalit. Toisessa merkityksessä se oli rikos ruumiin moninaisuutta kohtaan.

Pariisilainen poliisi Alfonse Bertillon (1853–1914) organisoï ensimmäisen modernin rikollisten tunnistamisjärjestelmän. Kuva-arkistoissaan hän yhdisti valokuvan, antropometrisen mittauksen (ruumis muutettiin numeroiksi) ja standardisoidut kirjalliset havainnot henkilöstä (ruumis kirjoitettiin tekstiksi). Bertillonin arkistoiavan ja luokittelevan työn ansiosta oli mahdollista visualisoida perinnöllisyysoppia sekä luoda arkistoista helposti löytyvän tapari-

kollisten pysyvä luokka. Bertillon uskoi järjestelmänsä paljastavan rikollisen identiteetin, jota nämä eivät kykenisi salaamaan valeasuin, väärin identiteetin tai tekaistuin alibein. Kameran valo ja mittatikun tarkkuus toivat subjektin totuuden esille pinnan harsojen alta.

Bertillon oli – kuten sanottua – poliisi, ja siksi häntä ei kiinnostanut niinkään ihmisen totuus vaan rikollisten kontrollointi. Hänelle rikollisen ruumis ei ilmaissut mitään, ei paljastanut rikollisen syvätotuutta. Ruumiin jäljet, lihasten ja luiden koostumus, arvet ja tatuoinnit olivat merkitsemättömiä merkkejä, jälkiä rikollisen henkilöhistoriasta tunnistamis- ja salapoliisityötä varten. Tämä pakkomielteinen systematisoija ei uskonut yksilöllisyyden omaavan muuta merkitystä kuin sen, minkä se sai tultuaan tunnistetuksi, tunnustetuksi ja identifioituksi arkistoituna tapauksena.

Valokuvan instrumentaalista potentiaalia hiljaisuutena joka hiljentää, osasi käyttää myös englantilainen tilastotieteilijä ja rotuhygieenikko Francis Galton (1822–1911). Valokuvakompositioon perustuvalla muotokuvalla hän paljasti puhtaan optisesti rikollisen tyyppin. Hän rakensi muotokuvansa valottamalla yhtä valokuvalevyä useita kertoja samankaltaisten rikosten tehneiden eri henkilöiden kuvilla koostaen näin rikollisen tyyppitapauksen kasvot esille. Rikollisten tyyppien identifikaatio paljasti ominaisuudet, joita yhteiskuntapolitiikan ja rotuhygienian keinoin tuli karsia esimerkiksi estämällä epäsoipvien suvunjatkaminen: luokkaristiriidat biologisoitiin, tietä avattiin rotujen fyysiseen antropologiaan sekä moraalista ja esteettistä ideaalia visualisoitiin. Kun Michel Tournierin (1984, 109) mukaan: ”Valokuva kohtaa todellisuuden unen tasolle, se muuttaa todellisen kohteen sen myyttiksi”, niin kuvaan vangittujen osalta tämä uni oli usein heidät tuhoava painajaisuni.

Bertillonin ja Galtonin viitoittamana valokuvasta tuli yksi keskeinen keino kiinnittää virallisesti aito identiteetti lihaan (tunnistushenkilökuvat), luoda epäilyttävien ruumiiden kuvagalleriat (tapari-

sista, mielenosoittajista jne. otetut poliisikuvat), julistaa normaaliuden (ideaalin) ruumiin muodot (mainos- ja muotokuvaus), idealisoida normaali (muotokuvat), mystifioiden paljastaa epänormaali (sosiaalinen realismi) sekä juridisesti todistaa tapahtunut rikos (lehti- ja amatöörikuvat, poliisin vakoilukuvat).

11. EUROOPPA 1890-LUKU

Lyhyessä ajassa kriminologisen tiedon uusi (positivistinen) muoto kehittyi tutkimuksen ja sosiaalisen toiminnan ohjelmaksi: satoja kriminologisia teoksia julkaistiin, kymmeniä konferensseja, yhdistyksiä ja sosiaalis-hygieenisiiä liikkeitä perustettiin. Biologian, lääketieteen, psykiatrian, psykologian ja sosiologian selitysmallit vangitsivat, kiinnostivat, kartoittivat ja merkitsivät entistä tieteellisemmin ja siten legitimoitummin toisen lihaa ja psyykettä. Rikollisuuden katsottiin johtuvan ympäristön vaikutuksesta alemmanasteisiin inhimillisiin organismeihin (Ernest Hooton); ruumiin fyysinen rakenne kytkettiin tunnetilojen vaihteluihin (Ernst Kretschmer); poikkeavuutta selittivät rauhasen toimintahäiriöt ja ruumiin kemialliset epätasapainotilat (E.H. Smith); rikosta pidettiin psyykkisenä degeneraationa ja mielenvikaisuutena (Benoit Morel); rikolliset olivat fyysisesti ja psyykkisesti liian heikkoja vastustamaan ympäristön asettamia paineita (Gustave Aschaffenburg); rikokset selitettiin opituksi käyttäytymiseksi (Edward Sutherland) tai niiden katsottiin johtuvan normittomuuden anomalisesta tilasta (Emile Durkheim).

Belgialaisen Adolphe Quetelet'n (1796–1874) biososiaalisessa tilastotieteessä tilastojen avulla silmäiltiin keskivertoa, joka tarjosi hyvän ja kauniin ideaalin. Erilaisuus oli poikkeama normaaliudesta aivan kuin matemaattinen virhe, ja rikollisuus oli sosiaalisen mekanismin tasapainoa häiritsevä voima. Hän yhdisti idealistisen estetiikan valistuksen teorioihin sosiaalisen täydellistymisestä sekoittaen toisiinsa (tavalla joka oli tulemassa murhaavaksi) moraalin ja estetiikan, Ideaalin ja empiirisen

normaalin idean.

Eriyisesti ranskalaisessa kriminologiassa koulukunnassa epäiltiin biologisia teorioita ja korostettiin ympäristöllisiä tekijöitä. Alexandre Lassagnen mukaan rikollisuuden äitikulttuuri oli yhteiskunnallinen ympäristö ja rikollinen oli mikrobi siinä. Gabriel Tarden mukaan rikollisuus lisääntyi imitoinnin kautta. Urbanin yhteisön tuomat ongelmat olivat eräs selittävä tekijä. Ruumis ei ollut kriisissä, vaan kriisissä oli sosiaalinen ruumis. Mutta ehkä muutos ei ollut kovin radikaali: katse siirtyi yksilön ruumiista yhteiskuntaruumiin, josta nyt paikallistettiin, eristettiin ja tarkkailtiin patologisia oireita. Samoin psykiatrisissa ja psykoanalyttisissa selitysmallissa fyysisen ruumiin katsomisen ja luokittelun korvasi mentaalisen (tai tiedostamattoman) ruumiin identifiointi ja sen patologioiden luokittelu sekä hallitseminen. Normaaliuden kartasto määritteli poikkeavuutta.

Rikollisen näkeminen ei ole havaitsemisen fenomenologiaa vaan epistemologinen kysymys: kuinka ruumis annettiin ja asetettiin nähtäväksi, kuinka katse sidottiin tiettyyn näkemisen tapaan. Positiivistiset tieteet tekivät mahdolliseksi nähdä – ne tarjosivat katseelle nähtäväksi – uuden rikollisen olemuksen, rikollisen ruumiin. Giulia Sissan (1989, 44) mukaan anatomia tuli merkitseväksi, kun ruumis tehtiin toimivaksi pelkkänä signifioijana. Ruumis oli todellisuus, josta rituaalit puhuivat ja joka saatiin puhumaan tiedon kautta. Jokainen kantoi itsessään ja fyysisessä olemuksessaan syllisyyden potentiaalia. Jokaisen poikkeaman tarkkailu, havainnointi ja eristäminen (poikkeavan orgaanin eristäminen oireeksi ruumiissa sekä sitten poikkeavaksi luokitellun ruumiin eliminoiminen ”inhimillisesti” tai julmasti, teknologisesti tai arkaaisesti) olivat oikeutettu yhteiskunnan suojelun, puhtaanapidon ja kansan, rodun tai länsimaisen evolutionaristisen valistuksen etenemiselle. Modernin rikollisen ruumiin näkeminen konstruoi myös lainkuuliaisen kansalaisen ruumista: ruumiit olivat joko porvarillisia subjekteja tai

sitten porvariston hallitsemia, kontrolloimia ja valvomia poikkeavia ruumiita.

Klassisen rikosoikeudellisen ajattelun abstrakti oikeussubjekti kohtasi jatkuvassa kinassa positivistisen veljensä ruumiin: 1800-luvun lopulla artikuloitavuuden ja nähtävyyden kentät kävivät kamppailua keskenään. Kodifioidut rikoslait ja juridinen diskurssi määrittelivät rikoksenteikijää tuottamalla lausumia lainrikkojista ja kriminalisoiduista teoista. Tämä oli rikollisen ruumiin tuottamisen ilmaisun muoto, jonka substanssina olivat lainrikkojat. Uudet vankilat, hoitolaitokset ja lääketieteen laboratoriot toimivat taasen sisällön muotona ts. ne määrittelivät niitä tapoja, joilla laitoksiin suljetut nähtiin ja asetettiin jatkuvaan tarkkailuun ja kurinpittoon.

Selitysmallien määrittelevää valtaa murttavan ristiriidan sijaan oli kyse kontrollin totalisoimisen ja vallan ruumiiseen investoinnin mahdollistavasta konfliktista. Juridiikan kenttä määritteli rikoksenteikijän rationaalisesti toimivaksi ja siveellisesti synttakeiseksi oikeuttaen heihin kohdistuvat rangaistukset pelotteena muille ihmisille. Bio-psykiatrian ja vankeinhoidon käytäntöjen tasot taasen määrittelivät rikolliset sairaksi, essentiaalisesti poikkeaviksi ja muokattaviksi tai parantumattomiksi. Ne oikeuttivat kurinpidon hoitona tai yhteiskunnan suojeluna. Siirtyessään tuomioistuimen näyttämöltä vankilan näyttämöille, lain edestä lääkäri-kriminologin eteen, lainrikkojasta tuli rikollinen, vapaan tahdon oletus kääntyi oletukseksi biologisesta, psykologisesta tai sosiaalisesta määrytymisestä ja rikoksenteikijä materialisoitui nähtäväksi. Palatessaan taas lain eteen ruumis juridisoitui ja dematerialisoitui vapaaksi tahdoksi. Näennäisesti ristiriitaiset juridisen lausuman ja hoidollisen näkemisen (näkemysten) kentät muodostivatkin jatkumon, josta ei ollut pakotietä rationaalisuuteen tai hulluuteen: aina oli vastassa ohjelmat, mekanismit ja instituutiot sekä niiden puhunnan ja näennän käytännöt. Subjekti ruumiillistui, ruumis subjektivoitui jatkuvan määrittelyn kielen valossa.

12. SAKSA 1933–1945

Modernin poikkeavan ruumiin muodostaminen perustui tiedontuotannon uusien silmäysten ohella keskitetyn auktoriteetin ja modernin valtion syntyyn, joka monopolisoi väkivallan ja identiteettien määrittelyn itselleen. Tämä auktoriteetti tarvitsi rikollisten ruumiita ja tuotti niitä omiin tarkoituksiinsa. Foucault'n (1980, 47) mukaan rikos on liian hyödyllinen, jotta voitaisiin edes uneksia yhteiskunnista ilman rikollisuutta: ”Ei rikoksia merkitsisi ei poliisia. Mikä muukaan tekee poliisin läsnäolon ja kontrollin siedettäväksi kansalle kuin rikollinen? Tämä poliisi-instituutio, joka on niin viimeaikainen ja alistava, on oikeutettu ainoastaan tämän pelon kautta.”

Lihan tuleminen poikkeavaksi tai rikolliseksi ruumiiksi ei ollut sattuma tai poikkeama. Se paljastaa, avaa ja kertoo jotakin olennaista länsimaisen modernin ajattelun logiikasta suhteessa toiseen, erilaiseen ja vieraaseen. Sen voidaan ajatella jännittyvä kahden traagisen näyttämön väliin, joista toisen avaa Kolumbuksen kaukoputkessa fokusoituva ja peilautuva uusi manner. Kolumbus oli löytäessään uuden maailman tuonut mukanaan tappavien tautien ohella tunnistavan katseen ja tunnistavan puheen; asettanut toisen villeyden, barbaariuden, väkivallan ja hiljaisuuden vastakkain kulttuurin, järjestyksen, hallinnan ja puheen kanssa. Kolumbus asetti katsomistavan tuleville kriminologeille: etnosentrinen ja humanistinen silmä sekä kieli läpivalaisivat ja universalisoivat toiseuden niin tuolla (primitiiviset kulttuurit, vieraat mantereet) kuin täällä (vankilat, mielisairaalat jne.) saavuttaen toisen jännitesteensä Ferrin ja Garofalon viitoittamalla tiellä fasismien logiikassa.

Tieteellisen silmän hirvittävässä pätepiteessä byrokrania, teknologia, tiede ja estetiikka valjastettiin toiseuden tuhoamisen projektiin: ruumis merkkeinä johti keskitysleireille. Natsien lääkärit olivat, Berliinin yliopiston lääketieteilijän Rudolf Rammin mukaan, kansanruumiin (*Volkskörper*) hoivaajia, biologisia sotilaita, joi-

den tehtävänä oli kultivoida geneejiä sekä korostaa – ei enää oikeutta omaan ruumiiseen – vaan velvollisuutta terveyteen (ks. Lifton 1986, 30). *Gleichschaltung*-periaatteen (synkronisoinnin, koordinaation ja poikkeavuuden eliminoinnin kautta totaaliseen ykseyteen ja yhteisöön) johdattelemina SS-lääkäriin katse valitsi ja valvoi julistaen lopulta kuolleeksi kaasukammioissa tuhottavat (ibid., 147–149). Ei voi olla havaitsematta yhtäläisyyksiä 1800-luvun ihmistieteiden ja niiden legitimoiman normaaliuden hygienian, yhteiskunnan suojelemisen ohjelmien sekä natsismin rotuhygienian, perinnöllisyysoppien ja toiseuden tuhoamisen ohjelman välillä; ei voi olla havaitsematta yhteyksiä modernin vankilan ja keskitysleirien organisoimisen välillä. Etniset, seksuaaliset, poliittiset, rodulliset ja uskonnolliset eroavuudet eristettiin, keskitettiin ja tuhottiin. Nyt ihoon tatuointiin ihmisen kohtalo. Ruumiille ei enää suotu tunnustusta samalla kun maailma selitettiin yhden totaalisen selityksen perustalta, jonka normatiivisena tavoitteena oli tehdä kaikki samankaltaiseksi totalisessa valtiossa.

Ehkä rikollinen (tai kuka muu tahansa) toinen tarvitaan itsen identifioimiseksi normiksi, standardiksi ja koodiksi tai lain subjektiksi. Ehkä ihmistieteet ja poliisitoiminta eivät ole kovinkaan kaukana toisistaan: tutkijan tavoin etsivä etsii poikkeavuutta merkitseviä jälkiä ja todisteita. Kummatkin kaipaavat selitystä, tulkintaa ja totuutta. Ruumis on heille signifioiva systeemi, jonka mykkyuden katse saa puhumaan. Mutta samalla ruumis lihana kuolee: ruumis on jotakin vain määritelmiin kiinnitettyä ja osiinsa paikallistettuna merkitys- ja informaatiojärjestelmänä. *l'homme huokoset*, ruumiimme aukot avautuvat valvovalle ja läpivalaisevalle katseelle, joka levittää siihen mustetta karottaakseen sen itselleen käsitettäväksi rajallisuudeksi. Haavamme ja aukkomme ovat paikkoja, joihin henkilötunnukset, identiteetit ja tarinat kaiverretaan ja joista ne heijastuvat. Ne ovat valtaväyliä mieleen ja olemukseen. Tämä on rasismien kat-

seen kieltä. Derrida (1985, 292) katsoo: ”Vaikkakin se tarjoaa veren, värin, rodun tekosyyt – tai pikemminkin koska se käyttää tätä naturalistista ja joskus kreationistista diskurssia – rasismi paljastaa aina ihmisen, ‘puhuvan eläimen’, perversion. Se instituoi, julistaa, kirjoittaa, kaivertaa, määrää. Merkkien järjestelmän se rajaa tilan osoittaakseen pakolliset asuinalueet tai sulkeakseen rajat. Se ei erottele, se diskriminoo.”

13. JOKUPAIKKA 1995

Eikä tämä hallitsevan, luokittelevan ja piiskaavan katseen tarina ole vielä täysin päätynyt: kallosta se siirtyi ruumiiseen. Sitten se tavoitteli sielua, psyykettä ja tiedostamatonta siirtyäkseen subjektin sisäisestä ulos yhteiskuntaan eli sosiaaliseen ruumiiseen. Ja nyt katse on palaamassa ruumiiseen, fokuoitetussa kehoon tehdäkseen siitä uusien merkkien näyttämön.

Biolääketieteen ja -kemian, geeniteknologian sekä endokrinologian katseet avaavat uudelleen – entistä syvemmälle – positivistiset rikollisuuden ja poikkeavuuden selitysmallit. Tämä merkitsee myös oikeustieteellisen, kriminologian ja psykiatrisen diskurssin katseen kääntymistä kohti geneettistä genreä. Bioteknisen teollisuuden tiedontuotanto mikro-organismien ominaisuuksien parantamisesta, elävien olioiden tuotantokyvyn lisäämisestä ja niiden teknisten ominaisuuksien tehostamisesta ovat sellaisinaan siirrettävissä ihmisorganismia koskeviin puheisiin ja käytäntöihin. Uusille kontrollin katseille ruumis ei suinkaan ole piinattavaa lihaa tai syyllistä mieltä. Entistä selkeämmin ruumis nähdään kielenä, jonka universaalinen geneettinen koodi, ruumiin kielioppi, voidaan avata ja hallita. Ruumiista muodostuu kommunikaatiojärjestelmä, jossa niin sairaus kuin poikkeavuus johtuvat viestien saapumisesta joko myöhässä tai liian aikaisin, joko viestien katoamisesta tai niiden saapumisesta täysin väärään osoitteeseen. Ruumis onkin aina jo epäilyttävä järjestelmä: virhetoiminnot ovat siinä systeemisinä ominaisuuksina (ks. Taylor 1993, 231–232).

Ihmisen geneettistä rakennetta voidaan kuitenkin parantaa ja manipuloida siten, että lopulta biologinen perimä (reaalisen periaate) voidaan korvata teknisellä perimällä (koodin periaate). Ruumiiseen voidaan geeninsiirtotekniikalla syöttää uusia geenejä, jotka korvaavat ja syrjäyttävät viallisia geeniyhdistelmiä, parantavat kromosomaalisia sairauksia tai vahvistavat ruumiin hyödyllisiä toimintoja: Jokainen ruumiin osa on elin- ja kudossiirron vaihdettavissa toiseen (keinotekoiseen tai toiselta saatuun) modernissa teknokehossa.

Ehkäpä riskien hallinnan kielioppi vahitellen syrjäyttää niin repression kuin kurinpidon juridis-poliittiset käytännöt. Lain subjektin moraalisen-autonominen sielu kiertää vain viiveenä yhteiskunnan verkostoissa. Geneettinen koodi – bio-lääketieteen asettaessa normaaliteetin normit – syrjäyttää (pikemminkin ohjelmoi) normatiivisen diskurssin avaamalla uudet nähtävyyden ja lausuttavuuden tilat. Työnantajat, vakuutusyhtiöt ja terveystieteelliset etsivät jo geneettisen seulonnan ja testauksen keinoin potentiaalisia riskitekijöitä, joiden löytyminen oikeuttaa epäillyn ruumiin sulkeamisen ulos.

Kurinpidon yhteiskunnan tulee korvaamaan kontrollin yhteiskunnat. Niissä perinteiset suljetut instituutiot (vankilasta kouluun) menettävät merkityksensä kuten Deleuze (1992, 4) on väittänyt. Äärimmäisen nopeat kontrollin prosessit liikkuvat tilassa ja ajassa vapaina, rajoittamattomina ja rajattomina. Jean Baudrillard (1983, 103–115) menee vieläkin pidemmälle väittäen, että geneettis-strukturaalisessa kontrolliympäristössä jokainen ruumis on vaihdettavissa toiseen ja jokainen saa merkisarvonsa suhteessa koodin järjestykseen: "Olemisemme tyhjenee molekyyliketjuihinsa ja neuronipoiimuhiinsa" (Baudrillard 1991, 33). Tässä tilanteessa on turha enää pelätä yhteiskunnan prisonisoitumista: sitä, että vankilan malli laajenee koko yhteiskunnan kattavaksi tarkkailun ja kontrollin malliksi. Lain, näkyvyyden ja rajan valtakausi vallitsi vielä oikeus- ja sosiaalivaltiossa. Merkittävämpi metafora yhteis-

kunnalle on riski- ja turvavaltiossa ydinvoimalan malli. Se merkitsee normin ja tarkkailemisen aikaa, jossa rankaisemisen sijasta hallitaan riskejä, rikoksen sijasta etsitään vaarojen lähteitä.

Vankilan ja ydinvoimalan haastajaksi on kuitenkin jo kehittynyt geneettinen malli. Geneettisessä koodausprosessissa – informaation "kulkiessa" DNA-ytimeistä solun substanssiin – ei ole enää siirtymisen efektiä, ei energiaa eikä viestiä. Ruumiin kontrollin diskurssissa ei ole sijaa etäisyydelle, eroille tai referenteille. Mikään ei erota lähettäjästä ja vastaanottajaa tai eri asemaa. Yhteiskunnassa kontrollipoliittikka ei enää piirrä rajoja, joita voisi ylittää ja joita voisi rikkoa. Poikkeamat on etukäteen koodattu virheiksi ja poistoiksi. Poliittisesta kehosta (subjekti aktiivisena toimijana sekä subjekti suvereenille auktoriteetille alisteisena tai kapinallisena) tulee geneettinen ruumis, jota määrittelee funktionaaliset koodit ja normaaliteetin mittarit.

Samalla ruumiin nesteet nousevat politiikan uusiksi viitepisteiksi sekä normien legitimoijiksi. Kun Foucault näkee rikollisuuden hyödyllisyyden poliisin toiminnan oikeuttajana, niin olisi ehkä syytä nähdä AIDS:in hyödyllisyys uusien tarkkailu- ja testijärjestelmien justifioijana. Moraalisen paniikin, pelon ja turvattomuuden diskurssit oikeuttavat häivyttämään loputkin yksityisen ja julkisen välisestä rajasta. Ruumiin salat on tehtävä julkisiksi riskien hallinnan nimissä. Valta ei koskaan ole ollut näin paikallistettua ja näin syvästi subjektiivista. Sosiaalisen tilan kontrollista on siirrytty ruumiin systeemin ja ruumiin nesteiden kiertojärjestelmien valvontaan ja tarkkailuun.

Kun tauti merkitsee ruumiin, niin terveyden, puhtauden ja normaliteetin koodit oikeuttavat kriisin, tuhon, myrkyt ja kuoleman ruumiin ulossulkemisen sisäänottamisella (terveyden diskursseihin, hoitolaitoksiin, eristysosastoihin). Kuoleman ruumis (kuoleman viestiä itsessään kantava keho) asetetaan rangaistuskoneeseen, joka ei enää Kafkan mekanismin tavoin kirjoita lakia lihaan, vaan tallentaa,

säatelee ja säännöstelee jo-kuolleen (sosiaalisesti, subjektina) ruumiin kohti toista ja lopullista kuolemaa. Kuoleman ruumis ei ole julkinen eikä yksityinen: se ei palaa yhteisöön muistuttamaan aina jo tulevasta kuolemasta, eikä se omaa mitään muuta kuin näyttöpäätteillä sykkivät numerosarjat, grafiikat ja käyrät. Geneettinen malli ei kuitenkaan syrjäytä aiempia kontrollin malleja vaan kehittyy niiden rinnalle: laila ja ulossulkemisella on yhä paikkansa. Ja ehkä kontrollin mallien keskinäiset ristiriidat avaavat pakenemisen paikkoja.

Se mikä on piilossa, salassa ja torjuttuna ei kuulu puhtaiden ruumiiden todellisuuteen. Se on tuotettava nähtäville kiinnittämällä se institutionaalsiin diskursseihin, lausumiin ja näkemisen tapoihin. Baudrillardin (1986) mukaan tämä merkitsee rivouden aikakautta. Rivous alkaa kun speaktaakkelin, teatterin ja illuusoiden sijaan kaikki on läpinäkyvää ja paljastettua. Läpinäkyvyyden aikakausi alkaa näyttämöiden ja etäisyyksien romahtaessa. Informaatio ja kommunikaatio näyttävät kaiken. Tämä valta ei jätä sijaa salaisuudelle eikä keinoja piiloutumiselle. Jokainen epämuodostuma tulee paljastetuksi, nautituksi ja ahmituksi kun läpäisevä valo tuo ulossuljetut, marginaalioliot ja rikolliset keskuutemme joko puhdistettuina ja estetisoituina objekteina sekä erikoisefekteinä tai geenikarttoina ja sähkökemiallisina kuvastoina. Ja samalla julkisuuden ja median diskurssit lähettävät ahdistusta, epätoivoa ja pelkoa aiheuttavia tappavia mielikuvaviruksia.

Ja silmät koskettavat toista: etäältä ja äärimmäisen läheltä ne asettavat toisen identiteetin tekemällä tämän näkyväksi ruumiiksi omalla erityisellä tavallaan. Jokainen kyynelen pisarointi ja serotoniinin hyökkäys, lihaksen värähdys ja veren pulpahtus, endorfiinin sykäys ja vatsakouristus on katsottu tiedon merkkien raapustautuessa niihin. Katse kiertää ruumista ja ruumiissa; sen pinnalla se hyväillen tarttuu, sisällä kiihottaen se musertaa. Katseen vangitsija on katseen vanki, jonka ympärille katseen rakenteet kalteroivat ris-

tikot mittaamista, paloitlemista, jäsenten jäsentämistä varten, sekä samalla rajoiksi, esteiksi, vankiloiksi katsotulle ruumiille. Mutta tämän totalisoivan vision sisällä lepää mahdollisuus toisinlukemiseen: ruumis on myös väärin- ja toisinlukemisten, pakenemisten paikka; katseen kontrollikin on täynnä sokeita pisteitä samoin kuten systeemin kieli täynnä hiljaisuuksia.

NÄYTILLÄOLO

Minä tunnen itseni verbin tarkkailemaksi: asettaa. Se lukee minua olkapääni yli kirjoittaessani, mutta on kiinnostuneempi sormistani tai ehkäpä kädestäni kuin merkeistä, joita sormissani lepäävä kynä raapustaa paperille. Se kiertää veressäni, se hikoilee kanssani ja rakentaa lihaksiani. Aminohapponi ja endorfiinini tuottavat sitä. Raudan maku suussa nauttiesani, suolaiset kyyneleet rakastuessani ja tietokonegraafikan kuvat geneeistä: se olen minä. Asettaa tarkkailee näkymättömydestään. Kuinka verbiä voisikaan katseellaan tavoittaa. Se hermostuttaa minua. En saa sitä kiinni ja silti se antaa minut itselleni tai toisille, heille. Enemmänkin heille. En voi sitä väistää, välttää tai liivahtaa siltä. Pienimpinäkin hetkinäni se asettaa asetuksensa päälleni, antaa minulle asemani, asettautuu minuun kai-vertautuen lihaani. Ei ihme, että viimeaikoina allerginen ihottuma on vaivannut ja valvottanut minua: veren allergia. Kutian asettamistani.

KIRJALLISUUS

- Baudrillard, Jean: *Simulations*. Semiotext(e), New York 1983.
- Baudrillard, Jean: What are you doing after the orgy? Teoksessa J. Kotkavirta & E. Sironen (toim.): *Moderni/Postmoderni*. Tutkijaliitto, Helsinki 1986, s.187–203.
- Baudrillard, Jean: *Ekstaasi ja rivous*. Gaudeamus, Helsinki 1991.
- Davies, John: *Phrenology, Fad and Science*. Yale University Press, New Haven 1955.
- Deleuze, Gilles: *Foucault*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1988.
- Deleuze, Gilles: Postscript on the Societies of Control. *October*, nr.59, 1992, s.3–7.
- Derrida, Jacques: Racism's Last Word. *Critical*

- Inquiry*, vol.12, 1985, s.290–299.
- Ferri, Enrico: *Criminal Sociology*. Little, Brown & co., Boston 1917.
- Foucault, Michel: *Prison Talk*. Teoksessa C. Gordon (toim.): *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings*. Harvester Press, Brighton, 1980, s.37–54.
- Gall, Franz Josef: *Les fonctions du crâne et sur celles de chacune de ses parties*. Baillere & Fil, Paris 1825.
- Garofalo, Raffaele: *Criminology*. Little, Brown & co., Boston 1914.
- Hurwitz, Stephan & Christiansen, Karl: *Criminology*. Allen and Unwinn, London 1983.
- Kekomäki, Paavo: *Ammattimaisten ja tavanomaisten rikosten käsitteistä*. SKS, Helsinki 1933.
- Lavater, Johann Caspar: *Physiognomical Fragments*. Zurich 1775 (näköismoniste).
- Lifton, Rober Jay: *The Nazi Doctors. Medical Killing and the Psychology of Genocide*. Basic Books, New York 1986.
- Lombroso, Cesare: *Crime. Its Causes and Remedies*. Little, Brown & co., Boston 1911.
- Onnela, Tapio: Kuvaan kiinnittyvä valta. Valokuvaus tiedon ja kontrollin kentässä. *Lähikuva* 1, 1993, s.19–27.
- Rajchman, John: Foucault's Art of Seeing. *October*, nr. 48, 1988, s.89–117.
- Sekula, Allan: The Body and Archive. *October*, nr. 39, 1986, s.3–64.
- Sellin, Thorsten: En historisk återblick. Teoksessa Agge et al. (toim.): *Kriminologi*. Stockholm 1955.
- Sissa, Giulia: Subtle Bodies. Teoksessa M. Feher (toim.): *Fragments for a History of the Human Body*, part three. Zone, New York 1989, s.101–173.
- Taylor, Mark C.: *Notes*. University of Chicago Press, Chicago 1993.
- Tournier, Michel: *Keijujen kuningas*. Otava, Helsinki 1984.
- Vold, George: *Kriminologian perusteet*. WSOY, Helsinki 1966.